Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı
Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18, ss. 65-88, **100. Yıl**

Maydos Mıntıka Komutanı: Kurmay Yarbay Mustafa Kemal ve Cephedeki Görev Süresi, Cepheden Ayrılışı

İsmail BİLGİN*

Öz

Yarbay Mustafa Kemal 20 Ocak 1915 tarihinde 19. Tümen Komutanlığına atanmıştır. 24 Ocak'ta Tekirdağ'a gelmiştir. Burada 19. Tümen'i bulmuş ve görevine başlamıştır. Daha sonra III. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın emriyle 25 Şubat 1915'te Maydos'a gelmiş, 26 Şubat'ta da Maydos Mıntıka Komutanı olarak görevlendirilmiştir. 24 Mart 1915 tarihinde bu görevinden alınmış ve Ordu ihtiyatı görevi verilmiştir.

Daha önce Balkan Harbi esnasında Bolayır'da da görev yapmış olan iki sene sonra Gelibolu Yarımadası'nda özellikle kara muharebelerinde Mustafa Kemal Bey kendini göstermiş ve büyük yararlılıkları görülmüştür.

Komutanlığına getirildiği yeni kurulan 19. Tümen'in yerini uzun uğraşılardan sonra öğrenen Yarbay Mustafa Kemal Bey 25 Şubat 1915 tarihinde Maydos'a gelmiş, 10 Aralık 1915 tarihinde Gelibolu Yarımadası'ndan ayrılmıştır. Toplam 9 ay 13 gün sürekli cephede görev yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yarbay Mustafa Kemal, Maydos Mıntıka Komutanı, ordu ihtiyatı, görev süresi, görevinden ayrılışı, 19. Tümen*

Maydos Sector Commander of Staff Colonel Mustafa Kemal and His Time of Duity, Leaving from Çanakkale

Abstract

Lieutenant Colonel Mustafa Kemal was appointed to the 19th Division Command Post on January 20,1915 and came to Tekirdağ on January 24,1915.

* Dr., Araştırmacı Yazar, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, ibilgin17@gmail.com.

There he took office after finding the 19 th Division. Thereafter, he came to Maydos by command of General Esat Pasha on February 25 and was charged as the Maydos District Commander on February 26,1915. He was unseated on March 24 and taken in tow of army.

Mustafa Kemal who served in Bolayır during the Balkan War, distinguished himself and provided benefit in Gallipoli Peninsula after two years, particularly in ground combats.

Lieutenant Colonel Mustafa Kemal, who managed to find the location of the newly established 19th district after a little struggle, came to Maydos and left Gallipoli Peninsula on December 10,1915; holding Office for 9 months and 13 days in total.

Keywords: *Staff Colonel Mustafa Kemal, Maydos Sector Commander, tow of army, duity periyod, 19 th divisionel, divergence*

Giriş

Çanakkale Cephesi'nde görev yapan Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'den, **25 Nisan 1915**'te 57. Alay ile düşmanın karşısına çıkması ve Ağustos ayındaki Anafartalar Muharebeleri'ndeki başarılarından söz edilerek bu olaylarda kahramanlığına sıkça vurgu yapılır. Komutanlık vasıfları ele alınır. Ancak onun yarımadaya ilk gelişi üzerinde pek durulmaz. Hele "*Maydos Mıntıkası Komutanı*" olarak bir süre görev yapması anlatılmaz. Yarbay Mustafa Kemal Beyin komutanlığını yaptığı 19. Piyade Tümeni daha sonra ordu ihtiyatına alınır. Liman von Sanders de o dönemlerde V. Ordu Komutanı olarak atanır. Aslında o dönem, belirlenen savunma planının Liman Paşa tarafından değiştirildiği bir dönemdir. Bu değişiklik muharebelerin gidişatında önemli etkiler yapmıştır.

Bu makalede, ilk önce Yarbay Mustafa Kemal'in Maydos Mıntıka Komutanlığı dönemi ve **Eylül-1915** tarihinden sonra; ilk rahatsızlığı ile Gelibolu Yarımadası'ndan ayrılıncaya dek olan süreç incelenecektir.

Söz konusu makale, daha önce "*geliboluyu anlamak*" sitesinde yayınlanan ve iki ayrı makalemin birleştirilmesi, genişletilmesi, tekrar ele alınması ve yeniden irdelenmesiyle güncellenmiştir...

Çanakkale'den Önce Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, Balkan Harbi esnasında **21 Kasım 1912-26 Ekim 1913** tarihlerinde Bahr-i Sefid Boğazı Kuvve-i Mürettebesi Harekât Şube Müdürü olarak Tuğgeneral Fahri Paşanın emrinde Binbaşı iken Bolayır'da görev yapmıştı. Savaştan sonra ise Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey, **27 Ekim 1913** tarihinde Sofya'da Askeri Ata-

şelik görevine atandığında aynı gün Osmanlı Devleti, Alman Islah Heyeti Başkanı Liman von Sanders ile askeri anlaşma metnini imzalamıştır. Yeni görevi sebebiyle Sofya'ya gitmiştir ama kendisiyle birlikte Fethi Beyin (Okyar) İstanbul'dan uzak tutulmak için gönderildiği kanısındadır. Enver Paşa, Mustafa Kemal'e Sofya Askeri Ataşeliği görevi yanısıra, **11 Ocak 1914** tarihinde Bükreş, Belgrat ve Çetine Askeri Ataşelik görevlerini de vermiştir. Ayrıca **24 Temmuz 1914'**te Sırbistan Ataşemiliterliği'ne tayin edilmiş ise de Sofya Ataşemiliterliği görevinde bırakılmıştır. [1]

Sofya'da, Osmanlı Devleti'nin hızla bir savaşa doğru sürüklendiğini gören Yarbay Mustafa Kemal, yurda dönmek ve orada görev yapmayı çok istemiştir. Konuyla ilgili olarak Dersaadet'e üst üste dilekçeler yazmış, kendisine oyalayıcı cevaplar verilmiştir. Bu duruma üzülen Mustafa Kemal son bir dilekçe daha yazarak İstanbul'a göndermiştir:

> "*Vatanının müdafaasına ait fiili vazifelerden daha mühimi ve Mübeccel(aziz) bir vazife olmaz. Arkadaşlarım muharebe cephelerinde, ateş hatlarında bulunurken, ben Sofya'da ataşemiliterlik yapamam Eğer birinci saf zabiti olmak liyakatından mahrum isem ve kanaatini bu ise lütfen açıkça söyleyiniz.*" [2]

Bu sert aynı zamanda kesin cevap isteyen dilekçe herhalde etki yapmış olmalıdır ki kendisine görev verilmiş; Harbiye Nezareti Müsteşar Vekili İsmail Hakkı Paşa'dan gelen telgrafı açıp okuyan İçişleri Bakanı Talat Paşa, Yarbay Mustafa Kemal'in 19. Tümen Komutanlığı'na atandığını öğrenmiştir. Derhal tayin yazısının yazılmasını istemiştir. Söz konusu atamayı Enver Paşa Erzurum'dan telgrafla İsmail Hakkı Paşa'ya yaptırtmıştır. Aslında Mustafa Kemal daha önce **28 Kasım 1914** tarihinde 1. Tümen komutanlığına atanmıştı. Ancak bu görevi nedense neticesiz kalmıştır[3]

Yarbay Mustafa Kemal'in 19. Tümen'e Atanması ve Ocak Ayı Çalışmaları

İstanbul'dan gönderilen ve **20 Ocak 1915**'de 19. Tümen Komutanlığına atandığını belirten yazı Sofya'ya ulaşmıştır. Yazı şöyledir;

"*Harbiye Nezareti*

Tahrirat kalemi,

2617

İrade-i Seniyye

1 Hülya Toker ve Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri,* Cilt-III, Ankara 2009, s.183.

2 Oğuz Akay, *Hedef Gelibolu*, İstanbul 2006, s. 49-50.

3 Sermet Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, İstanbul 2006, s. 292, Sofya Sefaret-i Seniyyesi Ataşemiliteri Kaymakam Mustafa Kemal Bey ataşemiliterlik görevinde bırakılmış onun yerine, Dördüncü Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi-Kurmay Başkanı- Kaymakam Cafer Tayyar Bey tayin olunmuştur.

Üçüncü Kolordu'da yeniden oluşturulan 19. Tümen Komutanlığı'na Sofya Ataşemiliteri Erkan-ı Harbiye Kaymakamı (Yarbay) Mustafa Kemal Bey memur edilmiştir. İş bu irade-i Seniyye icrasına Harbiye Nazırı memur edilmiştir.

Harbiye Nazırı Vekili: Talat; Sadrazam: Mehmet Sait; Sultan: Mehmet Reşat." [4]

Yarbay Mustafa Kemal Bey beklediği fırsatı yakaladığını düşünerek derhal yola çıkmış, Orient Ekspress ile **21 Ocak 1915** tarihinde İstanbul'a gelmiş ve yakın arkadaşı Ali Memduh Beyin Sultanahmet'teki evine yerleşmiştir.

Ertesi gün Genelkurmay'da yaptığı görüşmelerde 19. Tümen'in yerini öğrenmek istemiş ancak bu konuda tatmin edici bir cevap alamamıştır. Sonra Kazım Bey (İnanç) ile görüştüğünde onun; "*Gelibolu'da bulunan III. Kolordu Komutanı, kurmakta olduğunu bildiğimiz yeni teşkilat arasında yeni tümen vücuda getirmek düşüncesindedir. Bir defa oraya gidilirse durum anlaşılır.*" demesiyle araştırmaya başlayacaktır. Ancak Genelkurmay'dan ayrılmadan önce Liman von Sanders ile kısa bir görüşme yapmıştır. Bulgarların henüz savaşa girmeyeceğini, Almanların denizlerde hâkimiyet kuramayacağını dolayısıyla zaferden emin olmadığını ifade etmiştir.[5] Komutanlığına atandığı tümeninin Tekirdağ'da bulunduğunu öğrenmiştir.

24 Ocak 1915 tarihinde Tekirdağ'a gelerek, Çınarlıçeşme'deki Askerlik Şubesi'ne uğramıştır. Günümüzde "*Göğüs Hastalıkları Hastanesi"* olarak hizmet vermekte olan kışlalara gitmiş, 19. Tümen'in burada eğitim yaptığına şahit olmuştur. Ancak 19. Piyade Tümen'inin alaylarından 57. Alay, Muratlı Yolu üzerindeki Karaca Murat Çiftliği karşısındaki Yerçeşme barakalarında konuşlanmıştı.[6] Yeni kurulmuş olan bu alaya henüz sancak dahi verilmemiştir. Yeni Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni Bey de henüz Tekirdağ'a gelmemiştir. Alay Komutan Vekili olarak görev yapan Yüzbaşı Alaaddin Efendi askerin eğitimi ile ilgilenmeye devam etmekteydi. Söz konusu alayda 49 subay, 3.638 erbaş ve er, 373 hayvan, 2.288 tüfek ve 4 adet makineli tüfek vardı. [7] 58. ve 59 Alaylar ise Tekirdağ'daki kışladaydılar. Yarbay Mustafa Kemal Bey Tekirdağ'da iken çocukluk arkadaşı Sinemacı Mehmet Efendi ile karşılaşmış, bir süre de onun evinde kalmıştır.

Şubat Ayındaki Çalışmaları

Çok geçmeden 58. ve 59. Alayların Filistin'e gönderilmesi söz konusu olmuş, 19. Tümen'in iki alayı; 58. ve 59. Alaylar Bakırköy'deki çadırlı ordugâhtaki 6. Kolordu'ya

4 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri*, Cilt-1, İstanbul 2005, s. 13.

5 Ş. Süreyya Aydemir, *Tek Adam* Cilt-1, İstanbul, s. 210-211,

6 Bu yeri araştırdım. Ahali, Yerçeşme yerinin olduğunu ifade diyor. Ama hep farklı yerler gösteriyor.

7 Milli Savunma Bakanlığı, *Bir Kahramanlık Abidesi 57. Piyade Alay Şehitler Alayı,* Ankara 2003, s. 23.

bağlı 24. ve 26. Tümenlerin birer alayları ile yer değiştirmesi Başkomutanlık Vekâletince uygun görülmüştü.[8] Söz konusu alaylar 72. ve 77. Alaylardı. Bu alayların acemi olduğu Enver Paşa'ya söylendiğinde o "*Çalışarak tamamlarlar.*" diye görüşünü belirtmiştir. Yarbay Mustafa Kemal Bey bu iki alayı beklerken, Gelibolu'daki III. Kolordu Komutanı Esat Paşadan **16 Şubat 1915** tarihinde bir telgraf almıştır. Muratlı tren istasyonundan hareketle Maydos'a birlikleriyle gelmesi istenmektedir. [9]

Yarbay Mustafa Kemal Bey tümeninin seyahati ile ilgili çalışmalar yaparken **22 Şubat 1915** tarihinde padişahın iradesi ile 57. Alay'a, Tekirdağ'da sancak verilmiştir.[10] Bu arada, **23 Şubat 1915** tarihinde 72. ve 77. Alaylar Maydos'a gitmek üzere İstanbul'dan vapurla hareket etmiştir.

23/24 Şubat 1915 tarihinde Esat Paşanın ısrarları üzerine Yarbay Mustafa Kemal Bey 57. Alay ile birlikte Tekirdağ'dan ayrılarak Halep ve Reşitpaşa vapurlarıyla Maydos'a gelmiştir. [11]

Daha önce gelmek istemişse de deniz muhalefeti yüzünden hareketi gecikmiştir. Zira Esat Paşa onun ısrarla yola çıkılmasını istemiş, Yarbay Mustafa Kemal Bey de cevaben; birlikleriyle şu an için bu tür yolculuğun mümkün olmadığını, eğer mutlaka gelmesi isteniyorsa, nakliye vapurlarından birinin şahsına verilmesini belirtmiştir. Esat Paşa bu kez Muratlı istasyonuna hayvanla, oradan tren ile ve diğer istasyonlardan sonra da hayvanla Maydos'a gelmesini ısrarla emretmiştir. Bu yolculukla zaman yitireceğini düşünen Yarbay Mustafa Kemal birkaç gün beklemiş daha sonra hava koşullarının ve ulaşım imkânlarının da elvermesiyle birlikleriyle vapura binerek Maydos'a gelmiştir.[12] Bir gün önce de 72. ve 77. Alaylar gelmiştir. 19. Tümen ilk defa o gün tam mevcutlu olarak toplanabilmiştir.

26 Şubat 1915 tarihinde ise Maydos'ta bulunan 9. Tümen'in 26. ve 27. Alayları ile bazı topçu batarya birlikleri de yeni kurulan 19. Tümen'in emrine verilmiştir. Bu takviyelerle güçlenen 19. Tümen Komutanına "*Maydos Mıntıka Komutanlığı"* adı altında, Ece Limanı'yla Seddülbahir ve Morto Limanı dâhil arasındaki sahilin savunma görevi verilmiştir. Aldığı talimata göre; hem Müstahkem Mevkii Komutanlığına hem de III. Kolordu Komutanlığına bağlanmıştır. [13] Birliklerini istenen savunma düzenine göre konuşlandıran Yarbay Mustafa Kemal Bey savunma planını şu şekilde belirlemiştir:

8 Taylan Sorgun, *İmparatorluktan Cumhuriyete, Fahrettin Altay Paşa Anlatıyor*, s. 82-83.

9 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* (haz.Uluğ İğdemir), T.T.K, XVI.Seri, Sayı-8, Ankara 1968, s. 5.

10 Milli Savunma Bakanlığı, *Bir Kahramanlık Abidesi 57.Alay Şehitler Alayı*, Ankara 2003, s. 23.

11 Milli Savunma Bakanlığı, *Bir Kahramanlık Abidesi 57. Piyade Alay Şehitler Alayı,* Ankara 2003, s. 23.

12 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 5-6.

13 M. Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 5-6.

> "*Bu tetkikatımdan hâsıl olan kanaate göre, düşmanın ihraç teşebbüsünde,* ***Seddülbahir ve Kabatepe*** *civarlarındaki sahile aynı zamanda ihraç yapabilmesi mümkün ve buna mukabil işbu sahil aksamının düşmanın ihracına sahilde mani olacak surette müdafaası da mümkün ve lâzım görülmüştür.* [14]

Bu arada 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey İtilaf Devletlerinin Birleşik Filo ile **26 Şubat 1915**'te boğaza yaptığı harekâtla ilgili olarak Sağ, Sol Yan Müfreze Komutanlıklarının dikkatini çekmiş, Hisarlık, Seddülbahir ve Zığındere ağzının önemli olduğunu belirterek gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir.[15] 26. ve 27. Alaylar Kabatepe ve Seddülbahir taraflarına, 19. Tümen'in, bir alayı da Sarafim Çiftliği'nde, geri kalan iki alayı ise Maydos'ta konuşlandırılmıştır.

Mart Ayındaki Çalışmaları

4 Mart 1915 tarihinde Seddülbahir ve Kumkale'ye İngilizler bir komando saldırısında bulunmuştur. O gün Yarbay Mustafa Kemal, Cevat Paşa, Usedom Paşa olduğu halde sahil bataryalarını gezmek için birlikte Kilitbahir'e gitmiş orada paşalardan ayrılmıştır. Maydos'a dönerken düşmanın Seddülbahir'e asker çıkardığı haberini almıştır. Seddülbahir'deki 26. Alay Komutanı Binbaşı Kadri Beye telefonla şu kesin emri vermiştir: "*Bizzat şimdi yanınıza hareket ediyorum. Benim oraya muvasalatıma kadar sahile çıkmış olan düşman behemehal denize dökülecektir*." [16]

İlk önce Kirte'ye oradan da Seddülbahir'e geçmiştir. Geceleyin muharebe alanını gezerken Mehmet Çavuş ile karşılaşmıştır. Onun kahramanlığını dinlemiş ve ödüllendirilmesini teklif etmiştir.[17]

5 Mart 1915 akşamı Müstahkem Mevki Komutanlığının 19. Tümen Komutanı'na gönderdiği; Muharebe gemilerinden yapılan atışların 19. Tümen bataryalarınca engellemesi hususundaki emir gereği; 8. Ağır topçu Alayı'nın Tenger'deki 3. Obüs bataryasının **5/6 Mart 1915** gecesi Kumtepe yöresinde mevzilendirilmesi yapılmış ve batarya **6 Mart 1915** sabahı ateşe hazır duruma getirilmiştir. [18]

Yarbay Mustafa Kemal Bey **7 Mart 1915**'te Seddülbahir çarpışması ile ilgili raporunu şöyle yazmıştır:

---

14 M. Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 6, Bu konumlandırmayı daha önceden de edindiği tecrübelerine göre, Balkan Harbi Muharebelerinin son evresinde Mirliva Fahri Paşa Komutasında, Kuvay-ı Mürettebe kuvvetlerinin Harekât Şubesi Müdürü göreviyle arazi gözlemleri sonucunda yapmıştır.

15 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi Hare*kâtı *1'inci Kitap*, Ankara 1993, s. 136., ***25* Nisan 1915'teki** çıkarmalar söz konusu yerlere yapılmıştır. Yarbay Mustafa Kemal Bey'in bu öngörüsü tamamen gerçekleşmiştir.

16 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 7.

17 Mehmet Çavuş, **17 Mart 1915** tarihinde Cevat Paşa tarafından altın bir saat ile ödüllendirilmiştir.

18 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 152-153.

*"Bu ayın dokuzuncu günü **(4 Mart 1915)** vuku bulan Seddülbahir Muharebesi'nin cereyan şekli aşağıdaki gibidir:*

1-Söz konusu günün öğleden evvel saat dokuzunda düşman dretnot ve beş torpidosu tarafından Seddülbahir ve civarını bombardıman etmeye başladı. Bu sırada bir nakliye gemisi üç mavnası Seddülbahir iskelesine yanaşarak asker çıkarmaya başladı. Bombardıman himayesi altında bir subay kumandasında yetmiş kişilik olduğu tahmin edilen bir kuvvet ve bir *makineli tüfek iskeleye çıkmıştır. 27. Alay'ın 10. Bölüğünden Mustafa oğlu Mehmet Çavuş kumandasındaki yarım takım tarafından çıkan düşman üzerine Seddülbahir Tabyası'ndan ateş açılıyor ve düşman da karşı ateşe başlıyor. Muharebe üç saat kadar devam etmiş mesafenin azlığı ve askerimizin şiddetli ateşi altında ve nihayet süngü hücumuna kalkması sayesinde düşman askeri sebat edemeyerek birçoğu vurulmuş oldukları halde sandallarına binerek kaçmışlardır.*

2- Bombardıman sırasında 27. Alay 10 Bölükten altı şehit ile on üç yaralımız vardır. Bunlardan üç şehit Seddülbahir'de diğer üçü Harap Tabya'da bekleme mevzisinde bulunan kıtadandır, Seddülbahir'de şehit olan üç neferden Nuh oğlu Nuh'un cesedi bulunamamış ise de şehit olduğu kuvvetle muhtemeldir.

3- İş bu muharebede 4.670 piyade mermisi sarf edilmiştir. Beş silah ile sekiz kasaturanın henüz bulunamadığı ve iki silahın kundaklarının harap olduğu ve bu konudaki zayiat listesinin ilişikte takdim edildiği arz olunur." [19]

Yarbay Mustafa Kemal raporunda bahsettiği Mehmet Çavuş'tan da şöyle bahis açar:

"....

Gece karanlıkta yaralıları dolaştığım sırada Mehmet Çavuş namında birinin düşmana hücum esnasında elindeki silahının gayr-i kabil-i istifade bir hale gelmesinden hücuma taşla devam ettiğini anladığımdan teşvik-i emsale badi olacağı mülahazasıyle derhal orada merkumun taltifini arz ve istirham eyledim-Bilahare pek ziyade şöhret alan Mehmet Çavuş budur-)." [20]

Yarbay Mustafa Kemal Bey **8 Mart 1915** tarihinde 19. Tümen'in konuşlanmasını şu şekilde yapmıştır:

57. Alay; 1. ve 2. Taburlarıyla, 9. Tümen'den verilmiş olan seri sahra bataryası ve istihkâm bölüğü ile Çamburnu'nda ordugâha, 19. Tümen'in geri kalanını ise Maydos'taki konaklara yerleştirmiştir. Bigalı Köyü ile Bigalı kışlasında da birer cephane kolu bulunuyordu. Daha sonra **10 Mart 1915** tarihinde bir emirle 19. Tümen'in ko-

19 Erol Mütercimler, *Gelibolu 1915*, İstanbul 2005, s. 26.

20 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 7.

nuşlanması şu şekilde değiştirilmiştir: 57. Alay ve cebel taburu Bigalı'ya, 77. Alay ve sahra topçu 39. Alayı 1. Tabur (15. Tümen'den yeni oluşturulan) Maltepe'ye nakledilmiş, Maydos'ta yalnızca 72. Alay ile süvari bölüğü ve bazı kuvvetler bırakılmıştır. [21]

14 Mart 1915 tarihinde 19. Tümen Kurmay Başkanlığına, Genelkurmay Harekât Şubesinde görev yapan İzzettin(Çalışlar) Bey atanmıştır. İki sonra da **16 Mart 1915**'te Yarbay Mustafa Kemal Bey 19. Tümen'e taarruz tatbikatı yaptırmıştır.

17 Mart 1915 tarihinde 4. Topçu Alayı'ndan 19.Tümen'e ait altı adet Nordanfilt bataryası tertiplenmiştir. [22]

17-18 Mart 1915 tarihinde III. Kolordu; 7. ve 19. Piyade Tümenleriyle Kolordu bağlıları ve lojistik birliklerinden ibaretti; bunlardan 7.Tümen üçer taburlu 19., 20. ve 21. alaylarla 7. Sahra Topçu Alayı ve tümen bağlılıklarından; 19. Tümen üçer taburlu 57., 72. ve 77 Piyade alayları ile 39. Sahra Topçu Alayı ile tümen bağlıları ve lojistik desteklerinden oluşturulmuştu. [23]

18 Mart 1915 günü Cevat Paşa sabahın erken saatlerinde bir gambot ile Çanakkale'den Maydos'a geçmiş, Maydos Mıntıka Komutanı Mustafa Kemal'in karargâhına uğramış, Seddülbahir'de alınan tertibatı birlikte kontrol etmek istemiştir. Yarbay Mustafa Kemal yol boyunca Kirte'ye gelirken çıkarmanın yapılacağı yerler hakkında Paşa'ya şu bilgiyi vermiştir. [24]

> *"Düşman Seddülbahir Mıntıkasını güneyden kuzeye ve bütün imdadınca (uzun) ateş altında bulundurabilmek faydasına sahiptir. Buna karşı sahilde bulunan kıtaatımız takviye için hareket edecek olan kuvvetler Alçıtepe'den sonra nazardan ve ateşten tesettür imkânı olmayan düz bir mıntıkayı geçmek mecburiyetinde bulunacaklar. Düşman bu mıntıkaya çıkarmaya ve Alçıtepe'yi elde etmeyi başarırsa, boğazın girişinden itibaren önemli bir kısmına sahip olacak. Alçıtepe'ye yerleştireceği bataryalarla söz konusu tepe hizasına kadar olan boğaz kıyısındaki bataryalarına karşı etkili olacak ve özellikle Rumeli sahilindeki bataryaları tahrip ve donanmasının dahi boğaz içine girerek ortak amaçları olan hedefleri ele geçirmiş olacaklar. Düşmanı Seddülbahir'e çıkmaktan men edecek kuvvet doğrudan doğruya sahilde mevzideki askerlerden ibaret olacak."*

Bu görüşlerine karşılık ise Cevat Paşa:

"*Seddülbahir Mıntıkası pek dardır. Sanmam ki buradan bir çıkarma yapılsın.*" demiştir. Kirte'ye geldiklerinde düşmanın boğaza saldırdığını görmüşler, Alçıtepe'ye

21 M. Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 9.

22 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 174.

23 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi*, s. 180.

24 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu(Haz.Uluğ İğdemir),* T.T.K, XVI.Seri, Sayı-8, Ankara 1968, s. 9.

yapılan atışlardan etkilenmişlerdir. 26. Alay Komutanına haber verilerek dikkatli olunmasını istenmiştir. Yarbay Mustafa Kemal Bey daha sonra Cevat Paşa ile Maydos'a doğru hareket etmiştir.[25] **19 Mart 1915** tarihinde özellikle 19. Tümen askerleri Seddülbahir'de ve Kabatepe'de teyakkuz üzre bulunmuştur. Bu arada Yarbay Mustafa Kemal Bey kıyı savunmasını güçlendirmek için Müstahkem Mevkii Komutanlığından Nordenfilt türü toplar istemiş ayrıca birlik komutanlarına gece yürüyüşleri, saldırı ve savunma tatbikatlarının yaptırılmasını da emretmiştir.

20 Mart 1915 tarihinde 19. Tümen Kurmay Başkanı İzzetin Bey (Çalışlar) Gelibolu'ya gelmiştir. [26] Aynı gün Cevat Paşa İngiliz ve Fransızların, karadan büyük bir çıkarma harekâtına girişeceklerini değerlendirmiş, Başkomutanlığa, kıyıların savunmasına yönelik yeni bir öneride bulunmuştur. Yarımadanın Eceabat-Kabatepe çizgisi güneyindeki bölgenin, Seddülbahir bölgesinin 19. Tümen tarafından kuzeyinde Arıburnu ve Anafartalar bölgesinin de 9. Tümen tarafından savunulmasını arzu etmiştir. [27] Başkomutanlık bu öneriye **22 Mart 1915** tarihindeki yazısıyla şöyle cevap vermiştir.

> *"1- 9. Tümen'in Gelibolu Yarımadası'ndaki birliklerinin konuşunda bir değişikliğe gidilmeden olduğu yerde bırakılması,*
>
> *2- 19. Tümen'in eskiden olduğu gibi Saroz Körfezi ve Anadolu kıyılarından yapılabilecek girişimlere karşı kullanılmak üzere III. Kolordu'ya bağlı olarak Eceabat'ta toplu halde bulunması ve sadece 9. Tümen Karargâhının Eceabat'a alınması uygun görülüyor..."* [28]

Cevat Paşa Başkomutanlığın bu emrini **23 Mart 1915** günü yayınlamış ve 19. Tümen ihtiyata alınmıştır. Tümen görevlendirildiği Çamburnu-200 rakımlı tepe-230 rakımlı tepe- Havuzların kuzeydoğu sırtlarından geçen savunma hattının tahkimatını da sürdürmüştür.[29] Aynı gün 72. ve 77. Alaylar Sarafim Çiftliği ile Maydos'a gelmiştir.

9. Tümen Karargâhı Çanakkale'deyken yapılan görev değişikliği sebebiyle **24 Mart 1915** Eceabat'a geçmiştir. O günlerde Yarbay Mustafa Kemal Bey, Kurmay Başkanı İzzettin Çalışlar ile birlikte 57. Alay'ın yeni teşekkül eden dördüncü bölükleri teftiş etmiş[30], Maydos Mıntıka Komutanlığını **25 Mart 1915**'te 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Beye devretmiş, ona bazı önerilerde de bulunmuştur. Hatta kendisine şöyle bir teklif de yapmıştır:

25 Cevat Paşa o gün saat 14.30'a dek görev mahalline dönememiştir.

26 İzzettin Çalışlar ve İsmet Görgülü, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul 2007, s. 113.

27 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 212-213.

28 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 213.

29 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 214.

30 İzzettin Çalışlar ve İsmet Görgülü, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, s. 113.

> "*İhtiyat Birlikleri Komutanı olarak III. Kolordu'ya ve Müstahkem Mevki Komutanlığına da bağlıyım. Yani sizin bana emir verme yetkiniz bulunmayacak. Fakat ben uygun görülürse, tümenimle sizin emrinize girmeye hazırım. Hatta bu konuyu III. Kolordu Komutanlığına da yazacağım.*" [31]

Ancak bu teklifi III. Kolordu tarafından **25/26 Mart 1915** tarihli yazıyla reddedilmiştir.

24 Mart 1915'e kadar Gelibolu Yarımadası'nın ortasında ve Saroz Körfezi kıyısındaki Ece Limanı'ndan Boğazın giriş bölümünde bulunan Morto Limanı'na kadar olan kıyı şeridini 4 alayla savunan (bir alayı da ihtiyatta) Yarbay Mustafa Kemal, görevini devrettiğinde aynı bölgede iki alay kıyı hattında bir alayda ihtiyatta olmak üzere savunma düzeni alınmıştır.

9. Tümen Komutanı Halil Albay Sami Bey, Mustafa Kemal'in savunma düzenini aynen benimseyerek olası çıkarma yerlerine kuvvetlerini yerleştirmiştir. Devir teslimini Yarbay Mustafa Kemal şöyle anlatmıştır:

> *"Halil Sami Bey, sorumluluğuna verilen bölgenin savunulmasına yönelik kararımı ve değerlendirmemi sordu. Kendisine düşmanı karaya çıkartmamak suretiyle vazifenin yapılabileceğinin mümkün olduğu hakkındaki görüşümü ve bunun için bence düşmanın çıkması mümkün olan sınırlı ve belirli iki sahil mıntıkasının yani Kabatepe civarı ve Seddülbahir sahil kısımlarının düşmanın çıkarma girişimi halinde savunma hattı derhal sahile yerleşecek surette kuvvetli tertibat almak lüzumunu anlattım. O da bu esaslar doğrultusunda düzen aldı."* [32]

9. Tümen karargâhı **24 Mart 1915** sabahı hareket ederek, akşam saatlerinde Eceabat'a gelerek **25 Mart 1915** sabahı Eceabat Bölgesi Komutanlığını 19. Tümen'den devir aldığını, kendi tümeninin düzenini Müstahkem Mevkii Komutanlığına bildirmiştir. [33]Aynı gün Liman von Sanders V. Ordu Komutanı olarak Gelibolu'ya gelmiştir. İşte bu geliş Türk Kurmayları tarafından düzenlenen savunma hattının kırılma noktası olarak tanımlanmıştır.

26 Mart 1915 günü Yarbay Mustafa Kemal Bey 19 Tümen'e bir tecrübe yürüyüşü yaptırmış, öğle molası Bigalı'da verilmiş, akşam geç vakitte Maydos'a gelinmiştir. [34] Ertesi gün yani **27 Mart 1915**'te 57. Alay ve Cebel Taburu Bigalı'ya konuşlanmıştır. **28 Mart 1915** günü bir tatbikat daha yapmak için 19. Tümen hareket etmiştir. O gün

31 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 12-13.

32 M. Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 12.

33 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 215.

34 İzzettin Çalışlar ve İsmet Görgülü, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, s. 114.

Ordu Komutanı'nın Maydos'a geleceği haberi alınınca tatbikat iptal edilmiş ancak Ordu Komutanı Maydos'a gitmemiştir. Liman von Sanders'in **31 Mart 1915** günü savunma tertibatını gezeceği bildirilmiştir.

29 Mart 1915 tarihinde V. Ordu'dan yollanan bir emirle III. Kolordu'dan 19. Tümen'den bir alayın Çanakkale'ye gönderilmesi istenmiştir. Esat Paşa, 19. Tümen Komutanlığına çektiği şifreli telgrafta; tümenden bir alayın Çanakkale'ye geçirilmesi için Genel Karargâhtan bir vasıta istemesini, şayet gelmez ise orada bulunan vasıtalardan istifade edilerek, söz konusu alayın Anadolu yakasına mutlaka geçirilmesini emretmiştir.[35]

30 Mart 1915 tarihinde İhtiyatta bulunan 19. Tümen'in sadece III. Kolordu Komutanlığına bağlı olduğu bildirilmiştir.

V. Ordu Komutanı Liman von Sanders yanında Müstahkem Mevkii Komutanı Cevat Paşa, III. Kolordu Komutanı Esat Paşa, Sahil Müfettişi Von Usedom Paşa, Donanma Komutanı Morten Paşa, Anadolu tarafındaki Mürettep Kolordu Komutanı Weber Paşa alınan tedbirleri yerinde görmek üzere **31 Mart 1915** tarihinde Eceabat'a gelmiştir. Bu geziye 9. ve 19. Tümen komutanlarının da katılmasını istenmiştir. Ordu Komutanı ve beraberindekiler Kabatepe'ye ardından da Kirte'ye oradan da Alçıtepe'ye gitmiştir. Ancak Ordu Komutanı o gün Seddülbahir mıntıkasına uğramamıştır.

Ordu Komutanı Liman von Sanders iki tepeden muharebe sahasını incelemiş, savunma düzenini değiştirmiştir. Yarbay Mustafa Kemal bu değişikliği şöyle anlatır:

> *"Liman Paşa Hazretleri, 9. Tümen tarafından, doğrudan doğruya sahilin müdafaası bakış açısıyla alınmış olan tertibatı tasvip etmedi. Adı geçen sahili, zayıf birliklerle gözetlettirerek büyük kısımları geride bulundurmak ve düşman karaya çıktıktan sonra gerideki ihtiyatlarla ve süngü hücumu ile karaya çıkacak olan düşmanı denize dökmek görüşünü tavsiye ediyordu. Buna da dayanarak yeniden alınmasını emrettikleri düzen bu bakış açısına göre olacaktı.*
>
> *Karargâhımıza dönüşte 9. Tümen Komutanı yanıma gelerek alınması emredilmiş olan yeni tertibat şeklinin kendisine güven vermediğini söyleyerek bu konudaki görüşümü sordu. Ben de; sahilin yalnız gözetlenmesiyle yetinilmesi fikrine öteden beri karşı olduğumdan, adı geçen komutana o yolda düşünce ve değerlendirmelerimi açıkladım. Bunun üzerine 9. Tümen Komutanı tarafından Kolorduya raporla istirhamatta bulunulmuştur."*[36]

Yine aynı gün (**31 Mart 1915)** 19. Tümen Komutanlığından alınan 77. Alay Çanakkale'ye nakledilmiştir.[37]

35 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 13.

36 M. Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 15.

37 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 226.

Yarbay Mustafa Kemal Bey savunmada yapılan bu keskin değişikliğin nelere mal olacağının farkındadır. İhtiyattaki birliklerini bir an önce savaşa hazırlamaya çalışırken, aynı gün 77. Alay saat 08.00'den itibaren Çanakkale'ye geçmiş, Çanakkale'deki ordugâhlara yerleştirilmiştir. Şehrin asayişi konusunda görev yapması kararlaştırılmıştır.

Nisan Ayındaki Çalışmaları

4 Nisan 1915'te de Osmanlı Genelkurmayı, Liman Paşa'ya bir yazı ile savunma hakkında görüşlerini bildirmiş, Genelkurmay da kıyıların kuvvetle tutulması yönünde fikrini belirtmiştir. Bu yazı, Yarbay Mustafa Kemal'in savunma görüşlerini destekler mahiyettedir.

6 Nisan 1915 tarihinde Çanakkale'ye şehrin güvenliğine sağlamak üzere giden 77. Alay, Liman von Sanders'in emri ile tekrar Eceabat'a alınmıştır. İki gün sonra **8 Nisan 1915** gününde III. Kolordu'dan gelen 9 nolu emirde ise şunlar yazılıdır:

> "*Gelibolu Yarımadası'nda bulunan III. Kolordu'nun Bolayır hattından itibaren yarımadayı korumakla yükümlü olduğu ve 7. Tümen'in Bolayır hattında Deliyani limanına kadar ve 9. Tümen'in Ağıldere'den itibaren yarımadanın Saros Körfezi'ne kadar olan kuzey kesiminden sorumlu olacağı ayrıca Deliyani Limanı ile Ağıldere arasında jandarma kıtalarının olduğu bildiriliyordu. Bu emirde en önemli değişiklik ise 9 nolu emrin 9. maddesindedir. 19. Tümen'in genel ihtiyata alındığı belirtiliyordu. Düşmanın gerçek çıkarma hareketine göre Gelibolu, Maydos mıntıkalarında veya Anadolu yakasında istihdam olunacaktır. Tümenin bir alayıyla cebel taburunun Bigalı çevresinde, diğer alayının Maltepe civarında geri kalan kuvvetin de Maydos'ta bulunması……..* "[38]

9 Nisan 1915'te İstanbul'dan gönderilen 39. Sahra Topçu Taburu 19. Tümen'in emrine verilmiştir. Ayrıca 19. Piyade Tümen Karargâhı Eceabat'tan Bigalı Köyüne intikal etmiştir. [39]

18/19 Nisan 1915 tarihinde, saat 07.00'de 19. Tümen Bigalı-Turşun Köyü ve Maltepe-Anafartalar-Turşun köyü hattında saat 24.00'e kadar bir tatbikat yapmış, bu tatbikat sonrası tümen karargâhı Bigalı Köyüne yerleşmiştir.

19. Tümen, **22 Nisan 1915** tarihinde Uzun Hıdırlı-Sivli arasında bir tatbikat daha gerçekleştirmiştir. 25 Nisan'da yeni bir tatbikat yapılması planlanmıştı.

24 Nisan 1915 Yarbay Mustafa Kemal Bey, Gelibolu'dan Eceabat'a gelen Esat Paşa ile son gelişmeler hakkında görüşme yapmış, çıkarmaların yine Seddülbahir ile

38 Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* s. 16.

39 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 228.

Kabatepe'ye olacağını bir kez daha belirtmiştir. **25 Nisan 1915**'te 19. Tümen ihtiyat olarak Eceabat kuzeyi Maltepe Bigalı Köyü ve Yalova, Bigalı kışlası çevresinde bulunmaktaydı, tümen karargâhı, 47. Piyade Alayı 39. Sahra Topçu Alayı'nın 3. Dağ Topçu Taburu Bigalı Köyü dolayında, 77. Piyade Alayı (1 tabur eksik) Maltepe kuzeyinde, 72. Piyade alayı Eceabat'tan Yalova'ya giden yol dolayında ve Bigalı deresi güneyinde, 1. Sahra Topçu Taburu Bigalı Deresi kuzeyinde Sarıkız tepesi doğusunda, 2. Sahra Topçu Taburu 72. ve 77. Alayları arasındaki bölgede, cephane ve erzak kolları Bigalı Yalova ve Eceabat dolaylarında konuşlanmıştı. [40]

25 Nisan 1915'te çıkarmalar başlamıştır.

19. Tümen komutanı, birliklerinin büyük eksikliklerini henüz tamamlayabilmiş (eksiği hala vardı) Kurmay Başkanı ancak **22 Mart 1915** tarihinde göreve başlamış, iki alayı da bir ay önce bölük pörçük bir şekilde Maydos'a gelebilmiştir. Birlikleri eğitim bakımından zayıftı. Durumun ne denli vahim olduğunu gören Yarbay Mustafa Kemal Bey hızla tümenini savaşa hazırlamak gayretine girişmiş, **16 Mart, 26/27 Mart'ta; 18/19 Nisan ve 22 Nisan'da** tatbikatlar yaptırarak tümen birliklerinin eğitimlerini en üst düzeye çıkarmak istemiştir. **25 Nisan'da** bir tatbikat yapılacaktı. Ancak tatbikat o gün yapılan çıkarmalarla gerçeğe dönüşmüştür.

Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in daha askeri ataşeliği döneminde ısrarla görev isteyerek atanmış olduğu, Maydos'a geldiği **24.02.1915** tarihinden, **24.03.1915** tarihine dek Maydos Mıntıkası Komutanlığı görevini ifa etmiş, o dönemlerde çıkarma yerlerini tam bir doğrulukla tahmin etmiş, Seddülbahir ve Kabatepe'ye düşmanın çıkacağını belirtmiş ve birliklerini de ona göre konuşlandırmıştır. Daha önce söz konusu kıyıları 9. Tümen iki alayı ile savunmadaydı. Maydos Mıntıkası Komutanı iken bu kuvvetleri yetersiz görmüş, kendi tümeninden iki alayı daha kıyı hattında görevlendirmiştir. Toplam 4 alay ile savunma yapmayı tasarlamıştır. Daha sonra tümeni ihtiyata alınınca, 9. Tümen bu kez iki alay savunmada, bir alay da ihtiyatta olmak üzere savunma düzenine geçmiştir. Bu durumun pek tehlikeli sonuçlar doğuracağını düşünen Mustafa Kemal kendi tümeninin de 9. Tümen emrine verilmesini istemiş ama teklifi III. Kolordu Komutanlığı tarafından reddedilmiştir. 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey eldeki birliklerle savunma tertibatını yine de Mustafa Kemal'in planına göre yapmıştır.

*

Yarbay Mustafa Kemal Bey[41] **26 Şubat 1915**'te atandığı Maydos Mıntıka Komutanlığı'ndan **25 Mart 1915** tarihinde, V. Ordu ihtiyat komutanlığına alınmış, yaklaşık bir aylık zaman dilimi içerisinde birliklerine sık sık tatbikat yaptırarak savaşa hazırlıklı olmaları için büyük gayret göstermiştir.

40 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 236-237.

41 1 Haziran 1915 tarihinde Albay oldu.

Yarbay Mustafa Kemal Bey **25 Nisan 1915** günü Arıburnu'na yapılan çıkarmayı kendi insiyatifini kullanarak, 19. Tümen Komutanı olarak, Arıburnu sektöründe çıkarmanın ilk günlerinde büyük bir sorumluluk örneği göstererek Conkbayırı civarında düşmanı karşılamıştır. Daha sonra Ağustos ayında Anafartalar Grup Komutanı olarak da Suvla'ya yapılan çıkarmayı birliklerini iyi yöneterek durdurmuş hemen ardından Conkbayırı taarruzunu yönetmiş büyük kahramanlık ve yararlılık göstermiştir.

Kara Muharebelerinin tavsayıncaya dek devamlı cephe hattında kalan Albay Mustafa Kemal Bey cephe hattında, gergin ortamda ve sağlıksız koşullar altında uzun süre görev yapmıştır. Bu zaman diliminde vücudu zayıf düşerek hastalanmaya başlamıştır.

Albay Mustafa Kemal Beyin hastalanması:

Uzun süren aktif komutanlık döneminde **20 Eylül 1915** tarihinde Albay Mustafa Kemal Bey ilk defa hastalanmış ve sıtmaya yakalandığından şüphe edilmiştir. [42] Rahatsızlığı sebebiyle V. Ordu Komutanı Liman von Sanders, Anafartalar Grup Karargâhına gelerek kendisine "geçmiş olsun" dileğinde bulunmuş ve daha sonra özel doktorunu göndermiştir.[43] Bu konuyla ilgili olarak, Albay Mustafa Kemal Beyin Kurmay Başkanı İzzettin Bey(Çalışlar) **20 Eylül 1915'te** anılarında şunları yazmıştır:

> *"..... Kumandan (Mustafa Kemal) biraz rahatsız. Liman Paşa istifsar-ı hatır (hatır sormak için) geldi. Daha sonra hususi doktorunu gönderdi."* [44]

Albay Mustafa Kemal Beyin İstifası:

İstirahatinin bitiminden dört gün sonra ise Albay Mustafa Kemal **27 Eylül 1915** tarihinde görevinden istifa etmiştir. Çünkü cepheye gelen, pek çok ziyaretler gerçekleştirmesine rağmen kendisini ziyaret etmeyen Enver Paşa'ya gücenmiştir. O gün, Enver Paşa sabahleyin cepheye geldiği halde Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal ile görüşmemiştir.

İzzettin Çalışlar bu olay ile ilgili olarak hatıra defterine şunları yazmıştır:

"**27 Eylül 1915**

> *"..... Enver Paşa sabahleyin Şimal Grubu'na gitmiş ve bizim cephede Conkbayırı'nı gezmiş. Sonradan ordu'ya gitmiştir. Bize gelmedi."*

42 Erol Mütercimler, *Gelibolu 1915*, İstanbul 2005, s. 609.

43 Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, s. 172.

44 İzzettin Çalışlar, *Atatürk ile İkibuçuk Yıl,* İstanbul 1993, s. 57.

28 Eylül 1915

"…….Kumandan, Enver Paşanın muamelesinden dolayı muğber olarak(gücenerek) istifasını Ordu Komutanlığına verdi. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Edip Bey ve ordu Erkan-ı Harbiye Reisi Kazım Bey karargâha geldiler, Kumandan bu istifa meselesini onlara da mevzuu bahis etti. Onlar da gayrı muvaffak buldular(uygun bulmadılar). Fakat Kemal Bey kararında musir ve sabit (ısrarlı ve kararlı olarak istifanamesini Mareşal'e (Liman von Sanders) gönderdi." [45]

V. Ordu Komutanı kendisine gönderilen bu istifa dilekçesini resmi işleme koymamıştır. İstifanın altında yatan sebebi öğrenen Ordu Komutanı, Enver Paşa'ya mektup yazarak, Mustafa Kemal'in kazanılmasından yana tavır takınmıştır. Genelkurmay Başkanı'ndan Mustafa Kemal'in gönlünü almasını rica etmiştir. Liman von Sanders'in Enver Paşa'ya yazdığı ve Albay Mustafa Kemal hakkında övücü ifadelerle dolu 17.7.1331 (**30 Eylül 1915)** tarihli mektubu şöyledir:

"*Ekselans Enver Paşa,*

Osmanlı İmparatorluğu Ordusu ve Donanması Başkumandan Vekili Zatı Şahane'nin Yaver-i Ekremi.

Ekselanslarınıza, Albay Mustafa Kemal Beyin yazılı bir dilekçe ile hizmetten ayrılmasını dilemiş olduğunu bildirmekle şeref duyarım.

Bu dilekçeyi destekleyemem. Çünkü Mustafa Kemal Bey vatanın bu büyük savaşta hizmetlerine muhakkak surette muhtaç olduğu, çok müstesna kabiliyetli, yetkili ve cesur bir subay olarak tanımayı ve takdir etmeyi öğrendim.

Albay Mustafa Kemal Bey, 5 ay önceki ilk kara çıkış hareketinden beri 19. Tümen'in başında parlak şekilde savaşmış ve İngilizlerin Anafarta kanadında son büyük çıkarma hareketleri esnasında müşkül bir anda kumandayı üzerine almak zorunda kalmıştır, çünkü bu hususta görevlendirilmiş olan XVI. Kolordu Komutanı, 7. ve 12. Tümenlerle hücuma geçmesi yönünde verilen mükerrer emri yerine getirmemiştir.

Albay Mustafa Kemal burada da görevini büyük bir cesaret ile ve iyice açık irtibat alarak ifa etmiştir, öyle ki kendisine vazifem icabı olarak takdirimi ve şükranlarımı tekrar tekrar ifade ettim.

Albay Mustafa Kemal Bey ayrılmak istiyor, çünkü Eksalanslarının-İmparatorluk Ordusunun Başkumandan Vekili ve en yüksek mafevkinin güvenine sahip olmadığı kanısındadır. O bunu bilhassa Eksalanslarınızın son defa burada bulundukları sırada o zaman ve halen hasta olduğu halde ve diğer üç grubun şeflerini ziyaretinizle şereflendirmiş olmanıza rağmen kendisini aramamış olmanızdan istidlal ettiğine inanmaktadır.

45 Çalışlar, *Atatürk ile İkibuçuk Yıl,* s. 58.

Ben Albay Mustafa Kemal Beye ziyaretinin sırf zaman yetersizliği yüzünden yapılmadığını ve Eksalanslarınızın kendisinin hizmetlerini her zaman takdir ettiğini ifade ettim.

Şimdilik ilişikte takdim etmediğim ayrılma dilekçesini Eksalanslarınızın güvenini belirtmek suretiyle reddetmek lutfunda bulunmalarını rica ediyorum.

Eksalanslarınızın daimi en derin hükümdarı

Liman von Sanders ." [46]

Genelkurmay Başkanı Enver Paşa, Liman von Sanders'in isteği üzerine Albay Mustafa Kemal Beye aynı gün şu kısa telgrafı çekmiştir.

"Rahatsızlığınızı işittim. Müteessir oldum. Son defaki Çanakkale ziyaretimde çeşitli mevzileri görmek istediğimden, sizi ziyarete zamanım kalmamıştı. İnşallah yakında tamamen sağlığınıza kavuşur ve bugüne kadar olduğu gibi kumanda ettiğiniz kıtanın başında başarıyla görevinize devam edersiniz."[47]

Enver Paşanın bu kısa telgrafına Albay Mustafa Kemal Bey **4 Ekim 1915** tarihinde şöyle karşılık vermiştir:

"....Rahatsızlığımdan dolayı yüksek iltifat ve teveccühlerinize özel olarak teşekkür ederken, bendenizi yakında meydana gelmesi muhtemel vakalar için hazırlanan kuvvetin başında da bulundurarak zat-ı devletlerine daha büyük hizmetler verilmesine mazhariyetle taltif buyuracağınızdan eminim." [48]

Karşılıklı telgraflarla sanki istifa meselesi çözülmüş gibidir. Hatta **26 Ekim 1915** tarihinde yapılan yeni düzenlemeye göre Albay Mustafa Kemal Bey, Başkomutanlık Vekaleti'nce 9., 11., 12. Tümenlerin birleşmesinden oluşacak XVI. Kolordu Komutanlığına atanmıştır. Ayrıca Kolordu Komutanı yetkisiyle de Anafartalar Grubu'nu yönetmekle görevlendirilmiştir. Söz konusu emir şöyleydi:

"Anafartalar Grubu'nun devamına, bu grup içindeki tümenlerin şimdilik yalnızca II'inci ve XV'inci Kolorduları oluşturmasına ve grup komutanlığının XVI'ıncı Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Bey tarafından yapılmasına yüksek önerileriniz veçhile uygun gördüm.

.....

Başkomutan Vekili" [49]

46 Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığından İstifasına Dair Bazı Belgeler*, Belleten, T.T.K., Cilt: XXXII, Sayı:128, Ankara 1968, s. 473-483.

47 İğdemir, *Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığından İstifasına Dair Bazı Belgeler,* s. 477.

48 İğdemir, *Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığından İstifasına Dair Bazı Belgeler,* s. 477.

49 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 615.

Bu telgraftan V. Ordu komutanının isteği üzerine Grup Komutanlığının Mustafa Kemal tarafından sürdürülmesi Enver Paşa'ya bildirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Cephede başlayan Enver Paşa'nın, Albay Mustafa Kemal ile arasında çekişme daha sonra dönemin gazetelerine de yansımıştır. **29 Ekim 1915** tarihinde Mustafa Kemal'in bir fotoğrafı Tasvir-i Efkâr gazetesinde ancak basılabilmiştir. [50]

"Bu fotoğraf ile ilk defa basında Mustafa Kemal basında görüntülü yer bulmuştur. Yunus Nadi'nin başyazarı olduğu gazetede bir yuvarlağın içine Cevat Paşanın, diğer bir yuvarlağın içine de Mustafa Kemal'in resmi konmuş, ancak sansür memuru Atatürk'ün fotoğrafını çıkarttırmış. Gazetenin Yazı İşleri Müdürü Abidin Daver'in sansür memurunu oyunun getirerek resmi basmış. Resmin altında da şunlar yazıyormuş:

> *-Çanakkale muharebe-i berriyesinde (kara savaşlarında) fevkâlede yararlılıkları görülen ve emr-i müdafadaki iktidar maharetiyle bihakkın ihraz-ı şan ve şeref(hakkıyla şan ve şeref kazanarak) Boğazları ve makam-ı hilafeti kurtaran kumandanlarımızdan, celadet-i fitriye ve havarık-ı hamaset ile mümtaz doğuştan yiğitlik ve kahramanlık harikaları ile temayüz etmiş Miralay Mustafa Kemal Beyefendi."* [51]

Sadi Borak, bu konuda Abidin Daver'in şöyle dediğini de belirtmiştir:

> "*Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'i fena halde kıskanıp çekemediğini söylemiştim ya. Paşa merhum, bu resmi görünce küplere binmiş istihbarat Şubesi Müdürü de küplere binmiş. Evvela Sansür Zabitini üç gün hapsettiler, bizi de cepheye göndermekle tehdidiyle müthiş haşladılar. Bereket versin ki Yunus Nadi Bey mebustu. Bu yüzden gazeteyi kapatmaktan çekindiler Fakat sonra bir bahane icat ettiler, Tasvir-i Efkâr'ı on gün müddetle kapatıldı ."* [52]

Bütün bunlara rağmen **31 Ekim 1915** tarihinde Başkomutan Vekili Enver Paşa, beraberinde Ahmet İzzet Paşa, Yarbay Feldman ve Başyaver Kazım(Orbay) Bey olmak üzere Anafartalar Grubu Karargâhı'nı ziyaret etmiş, Albay Mustafa Kemal ile görüşmüş, daha sonra hep birlikte İsmailoğlu Tepesi'ne gitmişlerdir. Aralarında çekişme de olsa Enver Paşa Mustafa Kemal'in gönlünü almak için Kemal'i ziyaret etmiş olmalıdır. Bunda V. Ordu Komutanı Liman von Sanders'in yazdığı mektubun etkili olduğunu vurgulamak gerekir.

50 Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, İstanbul 2004, s. 75.

51 Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, s. 75.

52 Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, s. 5.

Albay Mustafa Kemal Bey kendisine tevdi edilen görevini yapmayı sürdürmüş, **8 Kasım 1915** tarihinde Kireçtepe'ye giderek kızaklı batarya inşasını denetlemiştir. [53] Bu onun Çanakkale Cephesi'ndeki belki de son görevi olmuştur.

Albay Mustafa Kemal'in Hava Değişimi Talebi:

Albay Mustafa Kemal Bey **27 Kasım 1915** tarihinde Edirne'de kurulan XVI. Kolordu komutanlığına atanmıştır.[54] Ancak Aralık ayına gelindiğinde Albay Mustafa Kemal Bey hava değişimi talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine **5 Aralık 1915** tarihinde Liman von Sanders Anafartalar Grubu Karargâhına gelmiş ve Mustafa Kemal'e beraberinde getirdiği hava değişimi izin yazısını vermiştir.

8 Aralık 1915'te Fethi (Okyar), Dr. Bahattin Şakir, ve Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey akşam Albay Mustafa Kemal'in misafiri olarak Anafartalar Karargahı'nı ziyarette bulunmuştur. Mustafa Kemal'in aldığı hava değişim izni üzerine Anafartalar Grubu Vekilliğine atanan Fevzi(Çakmak) Paşa Anafartalar Grubu karargâhına gelmiştir.

Albay Mustafa Kemal'in Cepheden Ayrılışı:

Albay Mustafa Kemal Beyin Çanakkale'den ayrılma tarihi **10 Aralık 1915**'tir.[55] Bundan 10 gün sonra da İtilaf Kuvvetleri Arıburnu ve Anafartalar'dan (Suvla) çekilmişlerdir.

19/20 Aralık 1915 tarihinde düşmanın çekildiğinin anlaşılması üzerine, Albay Mustafa Kemal Bey 19. Tümen Komutanı iken sık sık tatbikat yaptırdığı 57. Alay ilerleyerek Arıburnu ile İhraç İskelesi batısındaki burun noktasına kadar bütün siperleri elde etmiş ve kıyıya yanaşmıştır. 19. Tümen Sazlıdere'den Haintepe'ye kadar olan kıyı bölgesini tutmuştur. Ayrıca 57. Alay'ın bir bölüğü de Haintepe ve çevresine konuşlanmıştır. **21 Aralık 1915** tarihinde 57. Alay'a verilen bölge 4. Piyade Bölüğü tarafından tutulmuştur.[56]

Atatürk'ün o zaman Kurmay Başkanı olan İzzetin Çalışlar anılarında, komutanının Çanakkale'den ayrılma sebebini Liman von Sanders ile aralarının açılması olduğunu yazmış ve bu anlaşmazlığın maddelerini şöyle sıralamıştır:

> *"a) Enver ve İzzet Paşalar geldiğinde Atatürk'ün, Liman von Sanders'in arzusuna rağmen, merkezi Trakya'da bulunan II. Ordu'nun Selanik'e doğru yürümesini Enver Paşa'ya telkin ve tavsiye etmemesi.*

53 İzzettin Çalışlar ve İsmet Görgülü, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, s. 157.

54 Kemal Arı, *1. Dünya Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1997, s. 18.

55 Hülya Toker ve Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri,* s. 184.

56 Milli Savunma Bakanlığı, *Bir Kahramanlık Abidesi 57. Piyade Alay Şehitler Alayı,* Ankara 2003, s. 62.

b) Bir Türk ve bir Alman subayı arasındaki bir münakaşada Atatürk'ün Türk subayını koruması ve Mareşal'in talebine rağmen bu subayı kendisine göndermemesi.

c) Komutası altında bulunan birliklerdeki Alman subaylarının sayısının fazla olduğunu ifade etmesi.

d) Bu çerçevede bir Alman subayını geri göndermesi ve Mareşal'in buna öfkelenmesi.

e) Von Sanders'in Anafartalar Grubu'nun bazı icraatını eleştirmesi üzerine, Atatürk'ün de Mareşal'in bu muahezelerini red ve cerh eylemesi."

Çalışlar'ın yazdığına göre, bu nedenlerden dolayı iki kumandan arasında büyük bir yanlış anlama ve soğukluk ortaya çıkmıştır. Çalışlar'ın dediği gibi;

"*Kemal Bey'in raporlu olarak İstanbul'a gitmesine sebebiyet vermiştir.*"[57]

Bu konuda S.Atacanlı'da şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

"Çalışlar'ın anılarında, bu konuda ilginç ve başka kaynaklarda rastlanılmayan bilgilere de yer verilmektedir. Açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte, anılardan Atatürk'ün cepheden ayrılmasının dönmemek üzere olmadığı anlamı çıkmaktadır. Anlaşıldığına göre, Atatürk tebdil-i hava izni istemiş, Liman von Sanders de **5 Aralık 1914** günü Atatürk'ün karargâhına bizzat gelerek izin belgesini getirmiştir.

Atatürk bu izninin başlangıçta 1 ay süre için öngörülmüş bulunması muhtemeldir. Zira Çalışlar, günlüğünün **2 Ocak 1916** tarihli sayfasına şöyle bir not düşmüştür."

"*….. Mustafa Kemal Bey'den bir mektup aldım. Sertabip mezuniyetini bir ay daha uzatmış…*" [58]

Atacanlı şöyle devam etmektedir:

"Çalışlar, günlüğünün **5 Ocak 1916** tarihli bölümünde, İstanbul'da bulunan Cevat Abbas'dan bir mektup aldığını ve Cevat Abbas'ın Atatürk'ün kendisinden bazı hususları öğrenmesini istediğini naklettiğini yazıyor. Buna göre Atatürk, Çanakkale'deki muhtemel yapılanma konusunda sorular sormuş, örneğin Grup Karargâhı ve kendisi (Atatürk) hakkında Liman Paşa'nın düşüncesinin ne olduğunu Kazım Bey'den öğrenmesini rica etmiş, ayrıca karargâhın feshi halinde kolorduların ne olacağını ve kendisinin nereye tayin edileceğini öğrenmek istemiştir. Atatürk'ün bundan sonraki askeri kariyeri hakkında merak içinde ve belki biraz da endişeli olduğu anlaşılmaktadır." [59]

57 İzzetin Çalışlar, *Atatürk ile İkibuçuk Yıl*, s. 65.

58 Çalışlar, *Atatürk ile İkibuçuk Yıl*, s. 70.

59 Atacanlı, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları* s. 174.

Çalışlar, **7 Ocak 1916** tarihinde ise şunları yazmıştır:

> *"….. Mustafa Kemal Bey tercüman Reşit Bey ile karargâha mektup gönderdi. İstanbul'da pek çok hüsnü kabul görmüş, fakat herkes teslimiyeti tamme ile teslim olunmasını tavsiye ettiler. Yine avdet edecek ve Kolordusuna gelecek. Kendisi de artık her şeye razı olmaya karar vermiş. Hatta bir fırkaya da verseler gidecekmiş."*[60]

Bu mektuptan iki gün sonra (**9 Ocak 1916)** düşman Seddülbahir kesimini başarılı bir şekilde boşaltmıştır. İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal'in Gelibolu Yarımadası'na dönmesinin bir anlamı kalmamıştır. **27 Ocak 1916'da** karargâhı Edirne'de olan ve **25 Kasım 1916'da** Diyarbakır'a nakledilen XVI. Kolordu Komutanlığına atanmıştır.[61]

Salih Bozok ise anılarında Çanakkale'den ayrılma olayını Atatürk'ün kendisine şöyle anlattığını belirtmiştir:

> *"…..Ben düşmanın çekileceğini anladığım için bir taarruz planı yapılmasını teklif etmiştim. Fakat benim bu teklifimi kabul etmediler. Bundan dolayı canım sıkıldı. Çok da yorgun olduğum için izin alarak İstanbul'a geldim."* [62]

Burada Mustafa Kemal hastalığından değil, yorgunluğundan bahsetmektedir.

C. Erikan ise bu konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir:

> *"….Onura dokunucu bir başka mesele daha çıktı. Mustafa Kemal şimdiye kadar Anafarta Grubu Komutanı olarak V.*[63] *ve XVI. Kolordulara komuta ediyordu. Yeni emir ile Anafartalar Grubu Komutanlığına General Mustafa Fevzi'nin(Çakmak) getirilmesi kendisinin de XVI. Kolordu Komutanlığına atanması, onu istifa etmek zorunda bıraktı. Mareşal Sanders, Onun hizmetini düşünerek* kendisine bir aylık hava değişimi verdi. Albay Mustafa Kemal *İstanbul'a gitmişti."* [64]

Fevzi Çakmak Kolordu Komutanı olarak değil, vekil olarak atanmıştır. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in bu yüzden istifa ettiği zayıf bir tez olarak karşımıza çıkmaktadır.

11 Aralık 1915 tarihinde Mustafa Kemal ve beraberindekiler İstanbul'a gelmiştir.

60 Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, s. 177.

61 Hülya Toker ve Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri,* s. 184.

62 Salih Bozok, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, İstanbul 2002, s. 56.

63 *Bu, II. Kolordu olmalı zira Enver Paşanın telgrafında bu şekilde belirtiliyor.*

64 Celal Erikan, *Komutan Atatürk,* İstanbul 2006, s. 180.

Albay Mustafa Kemal Bey ayrılışını şöyle belirtir;

> "*27 Teşrinisani'de (**10 Aralık)** ahvali sıhhiyeme binaen emir ve kumandasını beşinci Kolordu komutanı Mirliva Fevzi Paşa'ya(Çakmak) tevdi ederek infifak eyledim.*" [65]

Ruşen Eşref ile 1918 Mart'ında yaptığı mülakatta da;

> "*Ben **10 Aralık'ta** rahatsızlandım Fevzi Paşa hazretlerini yerime bıraktım. İstanbul'a geldim.*" [66] demiştir.

Lord Kinross ise olaya daha basit ve kolaycı bir yorum getirmektedir:

> *"Aylar geçtikçe savaş durgunlaştı ve yeniden siper çarpışmasına döndü. Mustafa Kemal, düşmanın yarımadayı boşaltmaya hazırlandığına inanmaya başlamıştı. Buna fırsat vermeden yok etmek için son bir Türk saldırısının tam zamanıdır. Diyordu. Ama yine üstlerine söz dinletemedi. Saldırı için istediği izin harcanacak kuvvetimiz hatta tek bir erimiz bile yoktur diye geri çevrildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal yarımadadaki görevinden alınmasını istedi. Von Sanders de onu başka bir göreve atamayı kabul etti. Zaten sağlık durumu kötüleşmişti cephede kalacak hali yoktu. Burada yapabileceği bir işi de kalmamıştı. Bu arada Selanik'ten arkadaşı olan Tevfik Rüştü doktor olarak Gelibolu'ya gelmişti. Mustafa Kemal o anda aldığı bir kararla "Ben de seninle beraber İstanbul'a geleceğim" dedi. Çoktandır maaş almadığı için bir sürü parası birikmişti. Bunu birlikte harcayacaklardı. Mustafa Kemal böylece Gelibolu Yarımadası'ndan ayrıldı."* [67]

Burada Lord Kinross'un fikrine katılmak mümkün değildir. Gecikmeli de olsa subayların maaşı ödeniyordu.

Çanakkale Muharebelerinde kesintisiz toplam 9 ay 13 gün görev yapan Albay Mustafa Kemal Bey özellikle hastalığı sırasında bütün grupları ziyaret eden Genelkurmay Başkanı Enver Paşa'nın Anafartalar Grubu'nu ziyarette bulunmaması üzerine kırılmış, gücenmiş ve istifasını vermiştir. Ancak bu istifa Liman von Sanders'in araya girmesiyle kısa bir süre için de olsa olumlu bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur. Daha sonra Albay Mustafa Kemal Bey hava değişimi talebinde bulunmuş, bu değişimin talebinin altında Kurmayı İzzetin Çalışlar'ın da belirttiği gibi Liman Paşa ile daha sonra olan sürtüşmesi/sürtüşmeleri de etkili olmuş olabilir. M. Kemal'in, Liman von Sanders ile muharebeler öncesinde, İstanbul'dayken de görüş ayrılıkları

65 Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe,* s. 92.

66 *Devrin Yazarlarından Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, İstanbul 1981, s. 49.

67 Lord Kinross, *Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, İstanbul 1978, s. 159.

olmuştur. Muharebeler esnasında da bu görüş ayrılıkları devam etmiştir. Albay Mustafa Kemal'in Alman subaylar hakkındaki düşünceleri olumsuzdur. Ancak Liman von Sanders, Mustafa Kemal'i takdir etmiş ve ona en kritik görevleri vermiştir.

Her ne kadar Albay Mustafa Kemal Bey "**10 Aralık 1915**'te hastalandım" diyorsa da hava değişimi için izin **5 Aralık 1915**'te verilmiştir[68]. **11 Aralık 1915**'te da İstanbul'a ulaşmıştır. Acaba iki komutan arasında ipler o zaman mı kopmuştur?[69]

Sonuç

Yarbay Mustafa Kemal Bey Maydos Mıntıkası Komutanı iken görevinin çok önemli olduğunu idrak etmiş, Balkan Harbi'ndeki tecrübesine dayanarak Gelibolu Yarımadası'nda 19. Tümen'i hızla eğitip yetiştirmek istemiş, doğru yerlerde ve düşmanı kıyıya ayak basmadan karşılamak üzere konuşlandırmış ancak tümeni daha sonra ihtiyata alınmış, V. Ordu Komutanı'nın isteği üzerine var olan savunma düzeni değiştirilmiştir. Bu da İtilaf kuvvetlerinin kıyılara kısa sürede tutunmasına imkân vermiş, Türk birliklerinin de kayıplarının da artmasına yol açmıştır.

Yarbay Mustafa Kemal **25 Nisan 1915'ten** sonra **Ağustos** ayı sonuna dek önemli hizmetlerde ve yararlılıklarda bulunduğu gibi, "***Maydos Mıntıka Komutanı***" iken de öngörüsü ile gerçekleştirdiği hazırlıklarla, doğru tespitlerde bulunarak görevini hakkıyla yapmıştır.

*

Mustafa Kemal'in Çanakkale'den ayrılışının altında yatan gerçek sebebin hastalıktan dolayı mı yoksa Liman von Sanders ile olan sürtüşmesinden mi kaynaklandığına dair yeni ve ayrıntılı çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu konu araştırıcıların önünde çözülmesi gereken bir mesele olarak durmaktadır… Ancak sebep ne olursa olsun, Yarbay rütbesi ile Çanakkale'ye 25 Şubat 1915 tarihinde gelmiş ve daha sonra Albay olan Mustafa Kemal Bey (19 Mart 1916'da Mirlivalığa yükseltilmiştir).[70] Gelibolu Yarımadası'ndan, 10 Aralık 1915 tarihinde ayrılmış, toplam 9 ay 13 gün devamlı görevinin başında bulunarak kariyerinin parlak başarılarını Çanakkale'de kazanmıştır.

68 Buna göre eğer hasta idiyse hava değişiminin 10 Aralıktan sonra verilmesi zaman açısından daha uygun geliyor.

69 Zira bu konu hakkında her iki komutanının anılarında fazla bilgi verilmemekte konu adeta es geçilmektedir.

70 Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi V. Cilt Çanakkale Cephesi,* s. 611.

KAYNAKÇA

Akay, Oğuz, *Hedef Gelibolu*, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

Arı, Kemal, *1. Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Yayınları, Ankara 1997.

Arıkan, Celal, *Komutan Atatürk*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.

Atacanlı, Sermet, *Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları*, MB Yayınevi, İstanbul 2006.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Cilt-1*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri Cilt-1*, İstanbul 2005.

Belen, Fahri, *Çanakkale Savaşı*, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul 1935.

Bilgin, İsmail, *Çanakkale Savaşı Günlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

Bilgin, İsmail, Maydos Mıntıka Komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, 2012, www.geliboluyuanlamak.com internet sitesi.

Bilgin, İsmail, Kurmay Albay Mustafa Kemal'in Cephedeki Görev Süresi ve Ayrılışı, 2014, www.geliboluyuanlamak.com internet sitesi.

Borak, Sadi, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul 2004.

Bozok, Salih, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2002.

Çalışlar, İzzettin ve Görgülü, İsmet, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007.

Çalışlar, İzzettin, *Atatürk ile İkibuçuk Yıl: Orgeneral Çalışlar'ın Hatıraları*, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul 1993.

Çanakkale Hatıraları Cilt-1, Yayına Hazırlayan: Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 2001.

Çanakkale Hatıraları Cilt-3, Yayına Hazırlayan: Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 2003.

Devrin Yazarlarından Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, 1. Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul 1981.

Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'inci Cilt *1. Kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993.

Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V'inci Cilt *3. Kitap Çanakkale Cephesi Harekâtı*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980.

Görgülü, İsmet, *Çanakkale İlk Günde Biterdi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2008.

İğdemir, Uluğ, *Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığından İstifasına Dair Bazı Belgeler,* Belleten, T.T.K., Cilt: XXXII, Sayı:128, Ankara 1968.

Karatay, Baha Vefa, *Mehmetçik ve Anzaklar*, Türkiye İş Bankası YAYINLARI, Ankara 1987.

Kemal, Mustafa, *Arıburnu Muharebeleri Raporu* Yayına Hazırlayan Uluğ İğdemir, TTK Yayını XVI. Seri-Sa.8, Ankara 1968.

Kemal, Mustafa, *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe*, Yayımlayan Uluğ İğdemir, TTK Yayını, s XXV+s 88, Ankara 1990.

Kinross, Lord, *Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Sander Yayınları, İstanbul 1978.

Milli Savunma Bakanlığı, *Bir Kahramanlık Abidesi 57'inci Piyade Alayı-Şehitler Alayı,* Ankara 2003.

Mütercimler, Erol, *Gelibolu 1915*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005.

Sorgun, Taylan, *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Fahrettin Paşa Anlatıyor*, Kamer Yayınları, İstanbul 1998.

Toker, Hülya ve Aslan, Nurcan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri* Cilt-III, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.